

5-SINF ONA TILI DARSLIGINING TUZILISHI VA MAZMUNI

Berdimuratova Madina Xayrullayevna
Jizzax Davlat pedagogika institute
O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi
II bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada 5-sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari hamda amaldagi 5-sinf darsligining tuzilishi va mazmuniga doir mulohazalar berilgan.

Kalit so‘zlar: darslik, 5-sinf, topshiriq, mashq, matn.

Ma’lumki, ta’lim sifatini oshirishda ta’lim beruvchining ilmiy salohiyati, pedagogik mahorati, ta’lim oluvchining munosabati bilan bir qatorda ta’lim vositalari ham muhim ahamiyatga ega. Ta’lim vositalari orasida eng ko‘p foudalaniladigani, shubhasiz, darsliklardir. Amaldagi 5-sinf ona tili darsligi N.Mahmudov, A.Sobirov, Sh.Sattorov, Sh.Toshmirzayeva, D.Mannopovalar hammuallifligida yaratilgan bo‘lib, ”Kirish” va “Takrorlash” dan keyin “Fonetika. Grafika”, “Talaffuz va imlo me’yorlari”, “Leksikologiya”, va “O‘quv yili oxirida takrorlash” nomli boblarga ajratilgan 136 ta darsdan iborat. Darslik ko‘rinishi, dizayni jihatdan 5-sinf o‘quvchilari uchun mos. Shuningdek, darslikni o‘rganish davomida Komiljon va Donoxon ismli ramziy bolakaylarning hamroh qilib qo‘yilishi ham yaxshi g‘oya. Shuningdek, mashqlar orasida o‘quvchilarga notanish bo‘lgan so‘zlar lug‘at shaklida berilib, izohlangan. Masalan,

Topshiriq. Matnni diqqat bilan tinglang.

Tabiat va biz

Bugungi kunda tabiat insonning yordami va g‘amxo‘rlikiga muhtoj ekanini barchamiz yaxshi bilamiz. Buning boisi – tabiatga g‘ayriinsoniy munosabat. Uzoq yillar davomida ishlab chiqarish munosabatlarining noto‘g‘ri tashkil etilgani tufayli ko‘plab ekologik muammolar vujudga keldi.

Ekologik muammolar tabiat qonuniyatlariga ko‘r-ko‘rona aralashish oqibatida kelib chiqadi. Masalan, yirik zavod, fabrikalardan turli zararli gazlarning chiqishi natijasida atmosferadagi ozon qatlami yirtiladi, hosil bo‘lgan tuynuk hozirgi paytda butun insoniyatni tashvishga solmoqda. Buning natijasida quyoshdan keladigan turli zararli nurlar yemirilgan ozon qatlamining tuynugi orqali tozalanmay, to‘g‘ridan to‘g‘ri yerga tushmoqda.

Bilasizki, ona yurtimiz – dunyoda tengsiz go‘zal makonlardan biri. Purviqor tog‘lari, daryo va ko‘llari, musaffo osmoni, yam-yashil dalalari, bir so‘z bilan

aytganda, butun tabiati har qanday insonni maftun etadi. Uni asrab-avaylash, kelajak avlodga bus-butun yetkazish siz va bizning qo‘limizda.

(“Tabiatni asrash – o‘z qo‘limizda” risolasidan)

Matndan so‘ng quyidagi lug‘at beriladi hamda lug‘at bilan tanishish, izohlariga e‘tibor berish va matndan shu so‘zlar ishtirok etgan gaplarni ko‘chirish vazifasi beriladi:

Lug‘at: atmosfera – Yerni va boshqa planetalarni o‘rab turgan gazsimon qobiq; **ozon** – kislorodning bir ko‘rinishi, o‘ziga xos hidi bo‘lgan gaz; **ozon qatlami** – atmosferadagi kislorodli qobiq; **ekologiya** – odam va tabiat munosabatini o‘rganuvchi fan; **purviqor** – go‘zallik va viqorga boy.[1:37]

Bizningcha, matnni diqqat bilan tinglagan va so‘zlar izohi bilan tanishgan o‘quvchidan shu so‘zlar ishtirokida boshqa gaplar tuzish vazifasi berilsa ham yaxshi samara beradi. Shunda o‘quvchi yangi o‘zlashtirgan so‘zlarini o‘z nutqida to‘g‘ri qo‘llash malakasiga ega bo‘lib boradi. Quvonarlisi, yangi darslikda matn va lug‘at ustida ishlashga alohida darslar ajratilgan.

Biz tadqiqotimiz davomida 5-sinf ona tili darsligidagi mashq va topshiriqlarning o‘quvchilardagi og‘zaki va yozma nutqni o‘stirishga qanchalik xizmat qilishini o‘rganib chiqishga harakat qildik. Mashqlarning ko‘pgina qismini o‘quvchilarning ijodkorligini o‘stirish uchun xizmat qiluvchi o‘tilgan mavzuga mos bayon, hikoya, kichik matn kabilarni tuzish topshiriqlari berilgan, lekin bunday topshiriqlarga grammatik vazifa ham yuklatilgan bo‘ladi. Masalan, 5-sinf ona tili darsligidagi “So‘roq olmoshlari yordamida ifodalangan so‘roq gaplar” mavzusining 94-mashqida buni ko‘rishimiz mumkin: “Qarisi bor uyning parisi bor” mavzusida matn tuzing. Unda so‘roq olmoshlari ishtirok etgan so‘roq gaplardan foydalaning”. [1:30]

O‘quvchilarning ko‘pchiligi uyda kimningdir yordamida matn tuzishadi, undagi so‘zlarning grammatik vazifasiga e‘tibor bera olmaydi, yoki bunday qo‘shimcha topshiriq ularni chalg‘itadi. Shunday ekan, matn tuzish uchun berilgan topshiriqlarda o‘quvchilarning diqqatini bir tomonga yo‘naltirgan mavzularga qaratish lozim, ya‘ni ular uchun qiziq bo‘lgan sarlavha asosida matn yaratish topshirig‘i berilishi va unda asosan, mazmunga e‘tibor qaratishlari kerakligi aytilishi lozim. Nutqni o‘stirishda ularning lisoniy malakasini va qiziqishlarini hisobga olgan holda o‘quv topshiriqlarini berib boriladi.

Darslikda berilgan ”Internet to‘g‘risida ma‘lumot” [1:28], birinchi robot haqidagi faktlar, ”O‘zbekni mashhur qilgan alla pinin” kabi ko‘plab matnlar o‘quvchilarni qiziqtirish bilan birga so‘z boyligi oshishiga ham sezilarli ta‘sir qiladi.

5-sinf o‘quvchilarida matn yaratish malakalari ham ancha shakllangan bo‘ladi. Agar bolalar birinchi sinfnig oxirida 10 – 12 so‘z, 2- sinfda 12 – 20 so‘z, 3-sinfda 20 – 30 so‘z, 4-sinfda 30 – 40 so‘zdan iborat matn hosil qilishga erishgan bo‘lsalar,

bu yoshda ular 40 - 45 soʻzdan iborat matn yaratish imkoniyatiga ham ega boʻladilar. Shu imkoniyatlar asosida ulardan olinishi moʻljallanayotgan yozma matnlardagi soʻzlar miqdoriga ham eʼtibor berilishi zarur.

5-sinf oʻquvchilarini matn yaratishga tayyorlashda oʻquvchi tafakkuri, idrok va xotirasi, nutqiy salohiyatini oʻstirishga qaratilgan quyidagi psixolingvistik topshiriqlardan ham foydalanish mumkin:

1. Matndan takror ishlatilgan soʻz va soʻz birikmalarini topib, toʻgʻrilang va ularning oʻrniga mos boshqa soʻzlarni qoʻying. 2. Mazmunga mos keladigan maqol, hikmatli soʻz, iboralarni topib, matn tarkibiga kiriting. 3. Berilgan matn bilan qayta ishlangan matnni qiyoslang, ular oʻrtasidagi farqni toping. 4. Matndagi chetdan oʻzlashtirilgan soʻzlarni oʻzbek tilidagi muqobili bilan almashtiring. 5. Matnga siz kiritgan tuzatish shu matn uchun qanchalik zarur boʻlganini isbotlang.

Darsliklarda berilgan maqollar, sheʼrlar va nasriy asarlardan keltirilgan parchalarni muntazam oʻqib borish, ulardan zarur joylarini koʻchirib olish, parchalar yodlash, matn yuzasidan turli yozma ishlar olib borish yozma nutqni oʻstirishga yordam beradi.

Umuman olganda, yangilangan darslikka zamon talablaridan kelib chiqib, anchagina ijobiy oʻzgarishlar kiritolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov N. va boshqalar. Ona tili. Umumtaʼlim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi– Toshkent: 2020.
2. Muhitdinova H. Taʼlim bosqichlarida oʻzbek tili oʻqitilishi uzluksizligini taʼminlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish. P.f.d. diss. – Toshkent, 2011.
3. Sattorova N. Oʻquvchilarning insho yozish malakalarini shakllantirish. P.f.n. diss. – Toshkent: 1995.